

УДК 658.012.2

Лісовенкова І. М.

ВИРОБНИЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

Визначено методологічні підходи до трактування змісту та структури поняття «виробничий потенціал». Сутність виробничого потенціалу представлена як цілісна інтегрована характеристика можливостей підприємства, що базується на комплексній оцінці рівня використання усіх видів ресурсів.

Ключові слова: потенціал, виробничий потенціал, структура потенціалу, ресурси, управління, підприємство

Methodological approaches to interpretation of essence and structure of production potential are considered. Essence of production potential is presented as single description of possibilities of enterprise, based on the complex estimation of level of use of all of types of resources.

Keywords: potential, production potential, structure of potential, resources, management, enterprise

Успішне функціонування підприємств неможливо забезпечити без чіткої організації управління і використання чинників виробництва, які визначають стратегію підприємства та його можливості поліпшення результатів фінансово-господарчої діяльності.

Сфера виробництва зазнала глибоких перетворень через розробку нових технологічних рішень, переоснащення, інноваційну діяльність. Завдання конкуренції перейшло зі сфери нарощування виробничих потужностей і пошуку нових ринків збуту до сфери інформаційних технологій, маркетингу і невиробничих заходів. Але роль виробничого аспекту не можна недооцінювати. Виробництво – це основа бізнесу промислових підприємств, а отже, потребує знаходження нових, цілеспрямованих і конкретних рішень для підвищення його потенціалу з урахуванням вимог і побажань споживачів продукції для отримання стійких конкурентних переваг на ринку в довгостроковій перспективі.

Необхідність управління використанням ресурсів, можливостями кожного підприємства по досягненню найкращих результатів виробничо-господарської діяльності витікає з об'єктивних вимог ринкової економіки. У сучасних економічних умовах у всьому світі та на Україні зокрема питання ефективності функціонування виробничих підприємств, оптимізації їх діяльності та утримання конкурентних переваг на ринку набувають особливої актуальності.

Відповідно до технологічних перетворень, інноваційного розвитку у виробництві важливого значення набуває розуміння потенціалу підприємства як характеристики практичного та результативного виконання виробничих операцій і максимального використання технологічних можливостей. Без знання виробничого потенціалу не можливі стратегічний розвиток і планування інших напрямів діяльності підприємства, оскільки характер виробничих процесів визначає відносну роль живої праці, споруд, устаткування, фінансових ресурсів і сировини в процесі формування можливостей розвитку підприємств, а специфіка організації виробництва обумовлює структурно - функціональні характеристики потенціалу.

Мета дослідження – розкрити сутність і структуру виробничого потенціалу підприємства в контексті необхідності забезпечення ефективності фінансово – економічної діяльності, конкурентоспроможності та максимального задоволення вимог і потреб споживачів.

Вибору виваженого курсу формування та нарощування виробничого потенціалу підприємством повинно передувати визначення змісту та структури самого поняття "виробничий потенціал". Проаналізуємо методологічні підходи до його трактування.

У загально понятійному значенні термін "потенціал" походить від латинського слова "potencia", що в перекладі означає приховану можливість, здатність, силу, які можуть виявитися за відомих умов.

Дослідженню різноманітних аспектів виробничого потенціалу підприємства присвячено праці О. Анчишкіна, О. Арєф'євої, А. Архангельського, І. Должанського, О. Добикіна, І. Дежкіна, Т. Загорної, І. Рєпіної, О. Федоніна, О. Олексюка, Ф. Євдокімова, О. Мізіна та ін. Серед зарубіжних вчених на увагу заслуговують роботи І. Ансоффа, П. Друккера, Р. Гранта, Д. Пенга, Д. Тееса, Д. Колліса, Л. Корбетті, Г. Кларідгея та ін.

Серед вітчизняних дослідників, що розглядають сутність «потенціалу», поки що немає єдності у підходах до тлумачення цього поняття, адже залежно від того, що вкладається у розуміння змісту цього терміну, залежить вибір подальших шляхів його формування та нарощування.

Так, Герасимчук З.В., Ковальська Л.Л. виділяють два підходи: потенціал як ресурси та як сукупність можливостей [1]. Група ж авторів під керівництвом Федоніна О.С.[2] виділяють ще один підхід — потенціал як здатність виконувати завдання. На нашу думку, варто розглянути детальніше всі зазначені теоретичні підходи.

Ресурсний підхід. Згідно з цим підходом такі науковці, як Л.Абалкін, Н.Архангельський, С.Белова, Д.Черніков стверджували, що потенціал це сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів. Зокрема Л.І.Абалкін відмічає, що поняття "потенціал" і "ресурси" не слід протиставляти, оскільки потенціал представляє «узагальнену збірну характеристику ресурсів», прив'язану до місця та часу. В.Н.Архангельський під потенціалом розуміє наявні засоби, запаси, які можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або для вирішення певного завдання, тобто як сукупність реальних нагромаджень ресурсів. Такий підхід дозволяє систематизувати всі аспекти ресурсного забезпечення підприємства, визначити взаємозв'язки між ресурсами

«Ресурсне» розуміння потенціалу має важливе значення для планування та управління виробничою діяльністю, але не вичерпує найістотніших його характеристик. До недоліків такого підходу необхідно віднести також неврахування реальної ринкової ситуації, вимог і потреб споживачів продукту.

Такі науковці, як К.Л.Андрєєв, М.А.Іванов, Ю.Г.Одегов, розглядали потенціал як *вираження сукупної можливості об'єкта дослідження* (другий напрям) щодо виконання будь-яких завдань. На їхню думку, дослідження ефективності розвитку економіки повинні базуватися не на досягнутому рівні використання ресурсів, а виходячи з потенційних можливостей певного об'єкта. Такий підхід ґрунтується на визначеннях «потенціалу», що даються тлумачними словниками. Так, «Російський тлумачний словник» визначає потенціал як сукупність засобів, можливостей у якій-небудь галузі. У тлумачному словнику З. І. Ожегова і Н. Ю. Шведової таке визначення потенціалу: «...Ступінь потужності у якому-небудь відношенні, сукупність яких-небудь засобів, можливостей...».

Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. зазначають, що потенціал — це наявні і потенційні можливості виробництва, наявність факторів виробництва, забезпеченість його визначальними видами ресурсів [3].

Усі наведені визначення терміну «потенціал» мають багато загального. За винятком останнього визначення, вони відображають сукупність будь-яких можливостей у будь-якій сфері. Останнє ж визначення, на нашу думку, за ступенем узагальнення може стосуватися не тільки поняття «потенціал».

За третім напрямом підходу потенціал розглядається як *здатність комплексу ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання*. Потенціал на думку прихильників цього підходу, є цілісним уявленням про єдність структури і функцій об'єкта, виявом їхнього взаємозв'язку. На цій основі робиться висновок про сукупні можливості колективу виконувати певні завдання. Чим вдалішою є структура об'єкта і чим більше відповіда-

ють один одному його структурні та функціональні елементи, тим вищим буде потенціал цього об'єкта та його ефективність.

На підставі огляду існуючих досліджень з теми публікації нами надається в узагальненому вигляді еволюція наукового трактування терміну «потенціал» в економіці, яка відображає особливості не тільки розвитку теоретичних підходів до цього питання, але і рівня розвитку фінансово – економічних відносин, рівня виробничо-господарських відношень тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Еволюція наукового трактування терміну «потенціал» в економіці

Автор	Рік	Визначення
Воблій К.Г	1924	Потенціал виробничих сил – потенційна можливість країни виробляти матеріальні блага для задоволення потреб населення
Вейц В.	1927	Потенційні виробничі сили – не тільки матеріальні елементи, а також відповідні матеріальні умови, за яких здійснюється виробничий процес
Струмилін С.Г.	1954	Економічний потенціал – сукупна виробнича сила усіх працездатних членів суспільства
Немчинов В.С.	1967	Потенціал розширеного виробництва – ресурсні можливості національної економіки для здійснення економічного зростання.
Анчишкін О.І.	1973	Виробничий потенціал – сукупність ресурсів, які у процесі виробництва набувають форми факторів виробництва
Абалкін Л.І.	1981	Потенціал – це узагальнена характеристика ресурсів, прив'язана до місця і часу
Архангельський В.М.	1983	Потенціал – засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або розв'язання певної задачі
Репіна І.М.	1998	Підприємницький потенціал — сукупність ресурсів (трудових, матеріальних, технічних, фінансових, інноваційних), навичок, можливостей керівників, спеціалістів та інших категорій персоналу для виробництва товарів, здійснення послуг, отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства
Чевганова В.Я., Карпенко Ю.В.	2000	Економічний потенціал — це можливість підприємства використовувати виробничий потенціал для випуску продукції в умовах впливу макро і мікросередовища
Олексюк О.І.	2001	Потенціал підприємства — можлива сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив (можливостей) якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства у певному середовищі господарювання з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень
Герасимчук Г.В., Ковальська Л.Л.	2003	Потенціал — це максимальні можливості об'єкта функціонування з урахуванням факторів впливу шляхом раціонального використання всіх видів ресурсів для досягнення потенціальних цілей
Федонін О.С.	2004	Потенціал підприємства – інтегральне відображення поточних і майбутніх можливостей економічної системи щодо трансформування вхідних ресурсів за допомогою притаманних їй персоналу підприємницьких здібностей в економічні блага, максимально задовольняючи в такий спосіб корпоративні та суспільні інтереси
Гавва В.Н., Божко Е.А.	2004	Стратегічний потенціал – граничні можливості щодо досягнення глобальних і локальних стратегічних цілей у відповідних умовах зовнішнього середовища.
Горяча О.Л.	2006	Потенціал - сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів;представляє собою узагальнену, збірну характеристику ресурсів, прив'язану до місця та часу.

Не відхиляючи всіх підходів вчених-економістів до визначень потенціалу, погодимося з визначенням Герасимчук З.В. та Ковальської Л.Л., які вважають, що потенціал — це максимальні можливості об'єкта функціонування з урахуванням впливу факторів шляхом раціонального використання усіх видів ресурсів для досягнення потенціальних цілей.

На думку Федоніна О.С., Репіної І.М. та Олексюка О.І., потенціал підприємства— це складна, динамічна, поліструктурна система. Ця агломерація має певні закономірності розвитку, від уміння використати яких вирішальною мірою залежать ефективність економіки, темпи та якість її зростання. Отже, потенціал підприємства характеризується чотирма основними рисами [7]:

1. *Перша риса.* Потенціал підприємства визначається його реальними можливостями у відповідній сфері соціально-економічної діяльності, до того ж, не тільки реалізованими, а й нереалізованими з будь-яких причин.

2. *Друга риса.* Можливості будь-якого підприємства здебільшого залежать від наявних ресурсів і резервів (матеріальних, економічних, фінансових, соціальних та ін.), не залучених у виробництво. Тому потенціал підприємства характеризується також і певним обсягом ресурсів, як залучених, так і не залучених у виробництво, але підготовлених до використання.

3. *Третя риса.* Потенціал підприємства визначається не тільки і не стільки наявними можливостями, скільки навичками різних категорій персоналу щодо його використання з метою виробництва товарів, здійснення послуг (робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення ефективного функціонування та сталого розвитку виробничо-комерційної системи.

4. *Четверта риса.* Рівень і результати реалізації потенціалу підприємства (обсяги виробленої продукції або отриманого або прибутку) визначаються також формою підприємства та адекватною їй організаційною структурою.

Отже, розглянуті підходи свідчать, що й досі домінує однобічний підхід до економічного трактування суті потенціалу — або як до сукупності ресурсів, або як до здатності господарської системи випускати продукцію, або як до можливості виробничих сил досягти певного ефекту.

Цікавою щодо цього є запропонована Н. Т. Ігнатенком та В. П. Руденком класифікація ознак поняття «потенціал», загальноновживана у вітчизняній науковій літературі (рис. 1.).

Рис.1. Класифікація ознак поняття «потенціал» за Н.Т.Ігнатенко та В.П.Руденко

Розглянуті підходи до визначення категорії "потенціал" спроектуємо на тлумачення поняття "виробничий потенціал", дослідивши проблематику визначення категорії "виробничий потенціал" за такими ознаками як: сукупність ресурсів, сукупність факторів виробництва, ефективне використання виробничої потужності в комплексі з метою досягнення максимального результату (рис.2).

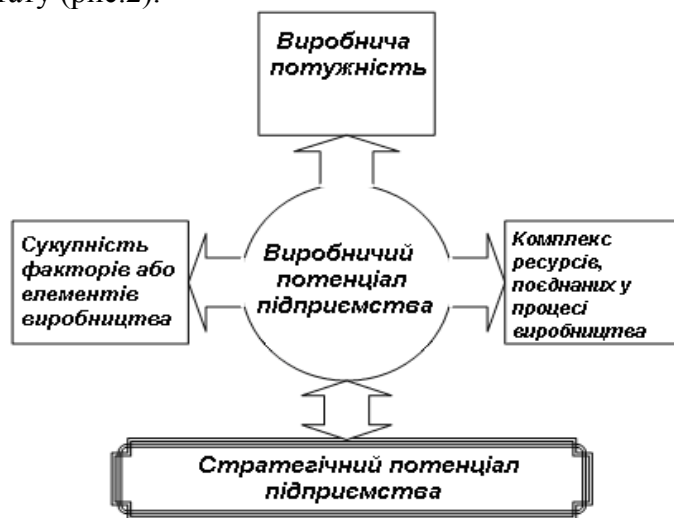

Рис.2. Підходи до визначення поняття «виробничий потенціал»

Узагальнюючи підходи сучасних науковців до визначення виробничого потенціалу підприємства, доходимо до висновків, що у більшості вони притримують ресурсну позицію (табл. 2).

Розглядаючи наведені вище трактування поняття "виробничий потенціал", приходимо до висновку, що жоден із дослідників не звернув уваги на такі важливі моменти, як:

— відтворювальний процес ресурсів, адже формування та нарощування виробничого потенціалу потребує не тільки використання певної сукупності ресурсів, їх постійного відтворення, але й оптимального співвідношення, що у кінцевому підсумку впливає на величину виробничого потенціалу;

— раціональність використання ресурсів, зокрема, їхнє екстенсивне використання може спричинити диспропорції природо-ресурсного потенціалу, що негативно впливає на відтворювальний процес виробничого потенціалу.

Таким чином, ресурсний підхід щодо визначення категорії "виробничий потенціал" не враховує усіх аспектів механізму його формування та нарощення.

Друга група авторів трактує "виробничий потенціал" як сукупність факторів або елементів виробництва. Роботи цієї групи авторів найкраще проаналізовані Герасимчук З.В. та Ковальською Л.Л. [1].

Нобелівський лауреат Д.Норт, наприклад, ототожнює виробничий потенціал із сукупністю факторів виробництва та товарів. П.Самуельсон вважає, що у ринкових відносинах економічний зміст категорії "виробничий потенціал" перетворюється на капітал.

У своїх дослідженнях В.К.Фальцман обмежує поняття "виробничий потенціал" основними фондами, потужностями, парком устаткування, які у свою чергу визначають виробничі можливості країни, здатність створювати матеріальні блага, необхідні суспільству.

О.Б.Чернега під виробничим потенціалом розуміє сукупність природних та трудових ресурсів, матеріальних умов, організаційних і інформаційних компонентів, що перебувають у діалектичному взаємозв'язку і функціонують як єдине ціле.

Визначення поняття «виробничий потенціал» у науковій літературі

Автор	Визначення
А.І.Анчишкін, Л.І. Абалкін, І.І. Лукінов, Д.А. Черников, В.І. Свободін, В.Кузьменко.	Виробничий потенціал – це набір ресурсів, які у процесі виробництва набувають форму факторів виробництва, а також кількість і якість ресурсів, якими розпоряджається та чи інша господарська система
Анчишкін О. І.	Виробничий потенціал це сукупність ресурсів, які в процесі виробництва набувають форми і факторів виробництва
Іщук С.	Виробничий потенціал - це складна, організована, динамічна система, яка формується з множин елементів, що перебувають у взаємозв'язку та взаємодії і виконують різні функції в процесі виготовлення продукції необхідної кількості та якості в терміни, визначені ринком
В.Кульменко, П.І.Шилепницький	Виробничий потенціал - сукупність ресурсів у вигляді обсягів нагромадження і підготовлених до переробки природних, матеріально-технічних, трудових, фінансових та інформаційних ресурсів, що здатні забезпечувати випуск продукції відповідної номенклатури та якості
Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І.	Виробничий потенціал - це наявні та приховані можливості підприємства щодо залучення та використання факторів виробництва для випуску максимально можливого обсягу продукції (послуг)
Должанський І.З. та ін.	Виробничий потенціал – той обсяг робіт у наведених одиницях виміру витрат праці (нормо-годин), що може бути виконаний протягом деякого періоду часу основними виробничими працівниками на базі наявних виробничих фондів при оптимальній організації праці й виробництва
Петровича Й.М.	Виробничий потенціал - це сукупність виробничих (матеріальних і трудових) ресурсів фірми, які можуть бути використані для реалізації цілей виробничого підприємництва
Добикіна О.К. та ін.	Виробничий потенціал - це здатність виробничої системи виробляти матеріальні блага, використовуючи ресурси виробництва

Такий зміст поняття недостатній, оскільки при цьому не приділяється належна увага дослідженням визначальної ролі кожного елемента у загальній структурі виробничого потенціалу.

Третя група авторів розглядає *виробничий потенціал* як синонім *виробничої потужності*.

Так, Ю.Ю. Донець формулює виробничий потенціал як максимально можливий річний, добовий, годинний, або віднесений до іншої часової одиниці обсяг випуску продукції. Крім того, на його думку, поняття "виробничий потенціал" має територіальний характер і охоплює сукупність виробництв, розміщених на певній території.

Такі дослідники-економісти, як І.І. Іванов, О.В. Левіна, В.А. Міхальська вважають, що виробничий потенціал відображає максимально можливу здатність сфери матеріального виробництва до виконання робіт або виробництва продукції на основі збалансованого і гармонійного розвитку всіх його елементів.

Автори монографії під редакцією Н.М Кириєнко, вважають, що виробничий потенціал у загальному вигляді може визначатися як сукупна виробнича сила або здатність суспільства створювати всю сукупність різноманітних матеріальних благ, що характеризується всіма наявними виробничими силами і освоєними природними багатствами, використаними для досягнення конкретних соціально-економічних цілей та завдань.

Отже, згадані автори ототожнюють виробничий потенціал з максимально можливим випуском продукції, робіт, послуг. Проте, на думку Герасимчук З.В. та Ковальської Л.Л., дослідники не уточнюють наскільки максимально необхідно нарощувати виробництво. Адже максимальне виробництво продукції може призвести до вичерпного використання ресурсів, що не завжди є доцільним. Тому, категорію "виробничий потенціал" необхідно трактувати з огляду на максимально можливі та доцільні обсяги виробництва продукції при раціональному використанні необхідних для процесу виробництва ресурсів.

Доцільно виокремити підхід Фоміна П.А. та Старовойтова М.К., що визначають виробничий потенціал підприємства як: відносини на підприємстві з приводу досягнення максимально можливого виробничого результату при найефективнішому використанні інтелектуального капіталу підприємства для пошуку передових форм організації виробництва; наявної техніки з метою впровадження найновітніших технологій; матеріальних ресурсів для забезпечення максимальної економії і оборотності [6].

Сучасне управління на мікрорівні ґрунтується на узагальненій оцінці можливостей підприємств для їх функціонування та динамічного розвитку. Така оцінка в наукових працях, а потім і в практичній діяльності стала виражатися за допомогою таких понять, як "виробничий потенціал", "трудовий потенціал", "іноваційний потенціал", "фінансовий потенціал" і інші. У системі вони описують різноманітні, але взаємозв'язані сторони існування і життєдіяльності підприємства. Більш того, усі вони відображають рівень використання тих, чи інших ресурсів, і впливають на результати виробничо-господарської діяльності підприємства будь-якої галузі, форми власності та напрямку діяльності. Тому на нашу думку їх можна об'єднати в одне інтегруюче поняття - "виробничо-господарський потенціал", який має внутрішню цілісність і якби завершує понятійний ряд потенціалів, що дотепер використовуються в економічних дослідженнях.

Виробничо-господарський потенціал на наш погляд характеризується чотирма основними рисами.

Перша риса. Виробничо-господарський потенціал підприємства визначається його реальними можливостями в тій чи іншій сфері економічної діяльності. При цьому не тільки реалізованими, але й нереалізованими по яким-небудь причинам.

Друга риса. Можливості будь-якого підприємства в більшості залежать від наявності ресурсів та резервів, не залучених у виробництво. Тому виробничо-господарський потенціал підприємства характеризується також і певним обсягом ресурсів, як залучених у виробництво, так і ні, але підготовлених для використання.

Третя риса полягає в тому, що виробничо-господарський потенціал визначається не тільки і не стільки наявними можливостями, але й ще навиками різних категорій персоналу для його використання з метою виробу продукції, отриманню максимального прибутку і забезпечення ефективного функціонування та сталого розвитку підприємства.

Четверта риса. Рівень і результати реалізації виробничо-господарського потенціалу підприємства (обсяги виробленої продукції, собівартість, рентабельність або отриманий дохід та ін.) визначаються також формою підприємництва і адекватної до неї організаційної структури підприємства.

Між складовими елементами виробничо-господарського потенціалу складаються певні взаємозв'язки, які виникають з технології, організації і управління виробництвом. Незва-

жаючи на різні підходи до структурної характеристики потенціалу підприємства, ознаки, якими повинні володіти його елементи, зостаються такими:

- елементи повинні функціонувати одночасно і в сукупності, так як закономірності розвитку потенціалу не можуть бути розкриті окремо, а тільки в поєднанні їх, що потребує досягнення збалансованого оптимального співвідношення між елементами;

- складові елементи потенціалу повинні бути взаємозамінними і адекватними характеристикам продукції і послуг, що виробляються.

Враховуючи це, в найбільш загальному вигляді виробничо-господарський потенціал ефективної діяльності підприємства (ВГП) можна представити такою функцією:

$$ВГП = f(K_{пна}, K_{воа}, K_{рс}, K_{еу}, K_{фе}, K_{ін}), \quad (1)$$

де $K_{пна}$ — коефіцієнт використання потенціалу по необоротних активах;

$K_{воа}$ — коефіцієнт використання потенціалу по виробничих оборотних активах;

$K_{рс}$ — коефіцієнт використання потенціалу по робочій силі;

$K_{еу}$ — коефіцієнт використання потенціалу по ефективності управління;

$K_{фе}$ — коефіцієнт використання фінансово – економічного потенціалу;

$K_{ін}$ — коефіцієнт використання інтелектуального потенціалу.

Така різноманітність індикаторів оцінки елементів, що складають виробничо-господарський потенціал, допускає відповідну різноманітність його критеріїв, а також приватних і інтегральних показників. Це вимагає наявності системи критеріїв і показників, яка б:

- адекватно відображала тенденції розвитку і пріоритетні напрями і цілі фінансової стратегії стійкого розвитку підприємства;

- твердо спиралася на умови пропорційності відтворювальних процесів і відповідала закономірності кругообігу капіталу;

- враховувала актуалізацію фінансової оцінки потенціалу;

- визначала перспективи розвитку виробничо-господарського потенціалу діяльності, з погляду збереження і підтримки вартості підприємства;

- динаміки показників.

Виходячи з вищенаведеного, ми вважаємо, що виробничо-господарський потенціал підприємства доцільно характеризувати не одним, а сукупністю показників. Причому, у залежності від природи самого показника чи то застосовувати вартісну оцінку, чи натуральну.

Продовження дослідження автор статті планує присвятити питанням виміру величини виробничого потенціалу і рівня ефективності його використання

Таким чином, теоретико-методологічне визначення поняття потенціалу та обґрунтування чинників, що впливають на рівень його використання, є актуальним, має не тільки важливе наукове, але й практичне значення, оскільки уявлення про його зміст визначає підхід до його оцінки, вимірювання і управління їм.

Література:

1. Герасимчук З.В. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми його нарощування / З.В. Герасимчук, Л.Л. Ковальська. — Луцьк: ЛДТУ, 2003. — 242 с.
2. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. пос. — К.: КНЕУ, 2004.- 316 с.
3. Райзберг Б.А. Сучасний економічний словник./ Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева — М.: Фінанси і статистика, 2003. — 363 с.
4. Горяча О.Л. Інформаційно-аналітичне забезпечення формування та управління виробничим потенціалом підприємств / О.Л. Горяча // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Економічні науки. — Вип. № 1(15). — Дніпропетровськ, 2006. — С. 60-64.
5. Іщук С. Концептуальні засади формування та розвитку виробничого потенціалу промислових підприємств / С. Іщук //Регіональна економіка. 2005. — №3. — С.48-56.

6. Старовойтов М.К., Фомин П.А. Практический инструментарий организации управления промышленным предприятием / М.К. Старовойтов, П.А. Фомин. — М.: Высшая школа, 2002. — с.36-44.
7. Дидык Л.М. Предпринимательский потенциал предприятия и проблемы его оценки / Л.М. Дидык, И.М. Лисовенкова // Академічний огляд. Економіка та підприємництво: НГАУ, ДАУБП, № 2, 2000.- С.90-93.
8. Адаптационный механизм управления потенциалом промышленного предприятия. [Электронный ресурс]/ Режим доступа: URL/ <http://avtoreferat.net/content/view/13888/46/>

Рекомендовано до публікації:
д.е.н., проф. Швецем В.Я., 15.06.2011 р.

Надійшла до редакції:
21.06.2011 р.